

Josef Hlávka.

Posmrtná vzpomínka.

Čtrnáct dní po pohřbu Svatopluka Čecha vynesli ze slavnostní síně Musea k věčnému odpočinku tělesné ostatky Hlávkovy. Smrt jeho přišla neočekávaně. Právě poslední dobou byl nebo aspoň zdál se býti nezvykle svěží. S čilostí téměř mladickou pustil se do spisování obšírného pamětního spisu k vládě proti zamýšleným od ní dalším jmenováním německých profesorů na umělecké akademii Pražské. Těšil se z rekursu, přátelskou rukou řízně vypracovaného proti požadavku místodržitelství Pražského, aby fond Riegrův pro zásluhy, Českou akademií spravovaný, byl formálně zřízen jako nadání a přišel tak pod dozor vládní. Sám pak naopak již bez mála k cíli dovedl všechny kroky, aby ještě za jeho života celé jeho jmění bylo přeměněno v nadání, kterému by připadly všechny úlohy, vytčené původně v Hlávkově závěti. Nadání mělo ihned po jeho smrti v působnost vejíti, kdežto by on byl jen doživotně užítky volně vládl, nikoliv již substancí.

Hlavní pohnutkou mu byla úspora poplatků, měloť nadání to býti zřízeno výslovně k oslavě panovníkova letošního jubilea, a nadáním toho druhu kynulo osvobození poplatkové. Po mnohém jednání dohodl se v té příčině s vládou, šlo již jen o formální zřízení nadací listiny. Proti závěti byla zamýšlena jen jediná změna: také Národohospodářský ústav, za vydatné hmotné podpory i podstatného duševního vlivu Hlávkovy zřízení, měl vedle České akademie a Studentských kollejí míti pevně vyměřený podíl na výnosu nadačního kapitálu. Celou mysl Hlávkovu zabíralo toto veliké nadání. Věděl, že v případě, kdy by se jeho záměry měly uskutečniti na základě testamentu, zkrátí se kapitál zůstavený o 5—700.000 K, jež případnou státu jako poplatek. Ty peníze chtěl zachovati národním účelům kulturním i za tu cenu, že by se do smrti vzdal všelikého vlivu na podstatu svého jmění a jen užítky si odtud vyhradil.

Skvělé zdání svěžesti a zdraví, z něhož přátelé Hlávkovy měli radost, bohužel sklámalo. Malá příčina stačila, aby znovu propukl starý, zlý neduh, často jen velikými námahami lékařů do mírných mezí svedený. A tentokráte

nedala si smrt již ujíti kořist, na niž tak často byla již sahala. Mívalať v Hlávkoví samém spojení. Žil sice po dlouhá léta s příkladnou zrovna střídmostí, ale nedovedl se šetřiti, šlo-li o nějakou věc veřejné důležitosti, když se jeho snah a záměrů blíže dotýkala. Tak i na počátku r. 1905, když jsme spolu sosovali hlavní organizační rysy pro Národohospodářský ústav, nedbaje churavosti jel s pamětním spisem k prezidentu ministerstva Gautschovi a hleděl si zjednati u rozličných osobností napřed souhlas, a to vše tak neúporně a vytrvale, že se na konec ve Vídni důkladně rozstonał.

Téměř třicet let trval vlastně stav jeho churavosti; od těch dob totiž, kdy jej, muže čtyřicátníka, těžké onemocnění donutilo vzdáti se dráhy stavebního podnikatele ve velkém slohu, který se na této dráze byl v krátku dodělal skvělých hmotných výsledků. Po několik let pak byl nucen trávit na jihu a nemoha ani choditi musel býti vozen na vozíku, takže si pak i s balkonu zámku Lužanského zřídil dřevěnou rampu pro svážení do zahrady. Musel býti připraven na blízký konec a ztrativ choť pospíchal, aby své jmění jak nejúčelněji obětoval na kulturní povznesení národa. Kterak ho zaujaly tyto záměry, vylíčil jsem za příležitosti sedmdesátých narozenin Hlávkových čtenářům Osvěty v článku »Jak vznikla Česká akademie«.*) Ukázal jsem tam, jak Hlávka na rozličných stranách hledal poradu a jak, naplněn jsa vroucností v pravdě buditeliskou, ustálil se na plánu velkého jednotného věnování na prospěch vědecké, literární a umělecké tvorby v českém národě. Tehdy však smrt ještě změnila svůj úmysl. Hlávka mohl jmění nastřídané v době svých podnikatelských úspěchů ještě po čtvrt století dále spravovati a rozmnožovati, aniž bylo třeba, aby také národ čekal na ústavy, jež svou povahou náležely do celkové Hlávkovy koncepce.

»Milostí Boží«, praví pak v závěti své z r. 1904 Hlávka, »se můj věk nad očekávání tak prodloužil, že mně bylo možno některá ustanovení mé poslední vůle, dne 15. června 1882 v Bocnu sepsané, arci jen částečně a v užší formě ještě za mého žití provésti. — Zbývá však ještě mnoho, co mně již vykonati možno nebude, mimo to nastaly nové poměry a ukazuje se vždy víc a více, že jen svépomocně, jen usilovnou vlastní prací v zdokonalení našeho vědění a umění můžeme dosáhnouti oné mravní a hmotné síly, které k zabezpečenému zachránění našeho národa je zapotřebí.«

Z těch slov jsou zjevny zajímavé stránky Hlávkovy povahy a jeho snažení. Především jeho vlastnost a zvyk vybudovati si pro vše až do

*) Viz Osvětu 1901, čís. 2. a 3.

podrobností určitý plán. A pak jeho idealistická víra v zachování národa pomocí duchovního rozvoje na polích vědy a umění. Oboje se u něho tak proniká, že nelze je oddělit. Ano, slovo plán při všech Hlávkových nadacích a založeních nelze ani dosti zdůraznit. Když svého času potkával se jeho vlastní návrh stanov pro Českou akademii v kruzích Pražských s odporem, zvláště u členů Král. české společnosti nauk a výboru zemského, Hlávka pak návrh ten některým autoritám právnickým ve Vídni ukazoval, aby zdejší odpůrcům snáze se mohl vzepříti, pravil mu vynikající hodnostář, známý svou duchaplností, tehdy ministr spravedlnosti: »je patrné, že stanovy dělal stavitel, vše je pevně sečleněno a na nic nezapomenuto«. Podle nálady mohli v tom výroku spatřovati a spatřovali jedni chválu, druzí skrytý posměšek — ale výrok ten platil o každé Hlávkově nadaci nebo věnovací listině. Nejsa v peře obratnější než naši technické průměrně bývají, s nemalým vynaložením duševní námahy usiloval v každém případě do podrobnosti vztyčiti nejen cíle a úlohy, nýbrž i postupy jednání, podmínky i způsoby rozhodování atd., málo důvěřuje v ideální ponětí těch, kdož věc měli prováděti, a v přesnost i tuhou svědomitost jejich jednání.

Kdo ostatně nikdy dříve neměl příležitost o této rázovité vlastnosti Hlávkově nabytí názorného poučení, má ji nyní usnadněnu závětí vytištěnou, se všemi stanovami pro každé jednotlivé velké i drobné nadání ve vlastním textu závěti dotčenou, jež všecky tvoří integrující součást té závěti. Vyplňují statný tiskopis in folio o 50 stranách. Na jistých věcech lpěl při tom Hlávka s nejužší houževnatostí, tak na příklad na tak řečeném hlasování tečkováním (neboli »puktýrováním«, jak sám je nazýval). Potkáváme se s ním v první závěti, v pravidlech jubilejního fondu při Svatoboru, v stanovách i v jednacím řádu Národohospodářského ústavu (ač jsme se proti tomu dosti bránili) i také ovšem v poslední vůli z r. 1904. Chtěl vždy podrobným předpisem postupu zabezpečiti bedlivost úvahy a jakýsi objektivní výsledek vyřízení. Nedůvěřoval lidem, že by sami ze sebe bez takové vížící formy stejnou péči a spravedlnost osvědčili. Mohli si v podobném případě volně počínati, jako při jednotlivých nadáních nebo v ustanoveních závěti, tu ovšem užil své volnosti po chuti. Kde bylo třeba dohody s někým jiným, dovedl tento muž, zdánlivě křehoučký, s takovou neúprosnou, neústupnou pevností hájiti své přesvědčení, že člověk jí nemohl odepřítí své nejvyšší úcty, i když časem sám pozbyl při takových sporech trpělivosti. Měl jsem takových zkušeností několikero. Nejprve při sdělávání stanov České akademie. O zřizovací listině jsme se dosti snadno dohodli. Vyhověv

jeho přáním, dosáhl jsem spolu schválení konceptu. Ale o stanovy nejprv se mnou jako referentem zemského výboru, pak se členy Učené společnosti, pak s plenem výboru zemského a konečně s vládou úhrnem přes půl druhého roku těžce zápolil.

Jednou bylo mně zajeti do Lužan, po druhé přijel Hlávka do Prahy a dopisů i telegramů byl vyměněn houf, také mezi nimi byl telegram kategorický: aut — aut. Menší měrou sice, ale do jisté míry přece až k výstupům dosti živým vyspěly spory při skládání jednacích řádů pro Českou akademii. Pro Národohospodářský ústav přinesl jsem o prázdninách r. 1905 do Lužan úplnou osnovu stanov, ale dobrého půl třetího dne s malými odpočinky o mnohou zásadu a každou téměř větu jsme se potýkali a posléze koncem r. 1907 v Praze o jednacím řádu ústavu toho. Tehdy v Lužanech jsem mu žertem pravil: »Dle pravděpodobnosti z fyzických zákonů plynoucí přežiji asi já Vás a budu míti nad vaši rakví pohřební řeč. Tu lidem povím, jak jste pracně a s duševní sebetrýzní a nikoliv jen lehce hojnými groši provozoval své mecenášské povolání.« — O jiné věci bylo mi uloženo promluvit nad rakví jeho. Plním svůj slib jinak. Tento dosud největší český mecenáš měl cosi podobného s těmi dobrodinci chudých, kteří se nespokojují sáhnutím do kapsy, nýbrž pronikají až do stánků chudoby, aby poznali a zajistili, že oběť jejich bude vynaložena nejučelněji. Dát a nevidět, jak se užije daru, nezabezpečit, aby se ho po názoru dárcově jak nejlíp užilo, toho Hlávka prostě nedovedl. V potu tváří jedl svůj mecenášský chléb. A moje úcta k němu rostla každou hádkou, již jsme spolu měli, a tak vedlo se v podobných poměrech i jiným. Též sluší spravedlivě o něm říci, že všechny takové spory nezůstavily v něm kyselosti, věděli jen, že odpůrce má pohnutky ryzí. Celé hodiny jsme nervosně mluvili, šermovali rukama, klepali olůvky o stůl a složivše akta, ruku v ruce šli v srdečném hovoru k obědu, k němuž nás volali.

Připomenul bych ještě, co jsem svého času již v článku »Jak vznikla Česká akademie« nazval jeho zvláštní mecenášskou technikou. Vycítili z toho slova někteří příděch ironický. Ale neprávem. Při svých velkých věnováních, jako zejména na Českou akademii, na Studentské kolleje i konečně pro Národohospodářský ústav chtěl vždy spolu povzbudit jiné, aby přispěli také. Veliké nadání na stipendia při akademii výtvarných umění učinil v předpokladě, že vláda ústav pro české umění zřídí a Praha to věnováním pozemku usnadní. To všechno bylo také »plánem«. Ba pokládal zřízení podobných ústavů za úlohy veřejné, nechtěl vládu a jiné činitele

veřejné zbavit povinností, jen morálně donutit. Leč v pozadí stál pořád veliký záměr jeho konečného nadání, které by oblíbené jeho ústavy pro všechny budoucí případy zabezpečilo. Bylo tedy velikou křivdou, když se mu právě tato technika vytýkala jako nějaký laciný způsob k zjednání slávy mecenášské. Že to nebyla laciná sláva, dosvědčují trudy, které si ukládal, aby záměry své nejučelněji přivedl k místu. A když vídám, s jakou prepotentní manýrou často mladší kritikové naši zastupují své zvláštní směry, táží se, proč by člověk, z jehož ruky i hlavy vyšlo tolik plodného díla, neměl mít také kus práva na své mínění a přesvědčení!

Mnoho vlastní životní zkušenosti ostatně působilo u Hlávky, když stanovil podmínky svých nadání. On sám skrovnými prostředky se vypracoval a povznosl. Věděl, že může odklizení všech překážek energii ochromit. Kládl také podmínky, jaké si ukládal sám. Když se však zřídily Studentské kolleje, slyšel jsem od nejednoho vážného člověka pochybnost, neochabne-li ráznost a síla po činu v mládeži, když se jí vše tak usnadní, kdežto starší pokolení muselo se trudit životním zápasem těžším. Hlávka však věděl také, kolik výborných sil ty trudy ochromí a zmenší, vyhledával prostřední cestu. Nechtěl s nikoho všecku starost o sebe snít, nýbrž jen nejnnutnější mu zabezpečiti. Ta zásada v zařízeních kolleje je provedena skvěle. Připouštím ochotně, že na př. podmínky k obsazení i udržení Hlávkových stipendií byly i nám učitelům přílišny, naléhali jsme na jistá zmírnění i také jsme konečně něčeho v tomto směru dosáhli. Ale co činit naproti muži, jenž sám v obyčejných studentských svízelech skvěle vystupovav, šel bez ostychu za zednického učně a tovaryše, aby do podrobností seznal výkonnou práci, již chtěl potom s úspěchem řídit.

Ostatně byl Hlávka již za svého života mužem legendárním. Pověsti o jeho povaze a skutečích byly přerozmanité; u mnohých, kteří s ním byli ve stycích jako tvůrci uměleckých děl, žadatelé podpor nebo poučovatelé; jak by měl účelněji užití svých prostředků, bývaly úsudky o něm zhusta nepříznivé. Nelze pro všechny ty nesčetné případy rozhodnouti úhrnem, kdo byl v právu. Hlávka byl příliš význačnou individualitou, mužem příliš určitých přesvědčení, aby je bezděky nepřiváděl k platnosti, ať šlo o cokoliv. Proto byly rozpory snadny. Vždy zůstaly v jeho povaze i každém konání stopy obou hlavních rysů jeho osobní historie. Neobyčejná podnikatelská síla a ráznost jeho mladších let, když si vlastní zdatností vybojoval uznání a platnost a s úspěchem se zkusil na provádění velkolepých podniků stavebních. Bylť v něm tehdy, nešťítmež se toho slova, velký podnikatelský

egoismus. Úspěchů svých na poli podnikatelském si zasloužil Hlávka nejen svou bystrou vypočítavostí, nýbrž i čímsi jiným, co právě v živnosti stavitelské bývá ceněno, svou naprostou poctivostí. A proti tomuto egoismu nabývacímu, v našich rádech společenských samých za pružinu činnosti uznávanému, stojí u něho druhý rys: velkolepý altruismus v upotřebení nabytého majetku. A tento altruismus osvědčoval se u Hlávky i v tisícerých podrobnostech, jež nikdy nevyšly na světlo. Student, který byl opravdu chud a zaklepal na Hlávkovy dveře, neodešel neoslyšen, jen byl-li jako student výborný. Celá řada takových studentů i kandidátů doktorátu mívala od něho pravidelnou podporu. Nikdy jsem se nesklamal, když jsem uchazeče takového Hlávkově doporučil. Za to mně zkrátka a bez ohledu na náš přátelský poměr odepřel příspěvek, když jsem ho důtklivě požadoval pro politický časopis. »Víte, že na takové věci nedávám«, byla stručná odpověď. Ani dr. Mattuš, intimní přítel Hlávkův, nepořídil v podobném případě více. S jakou pietou Hlávka pečoval o Zeyera, o jeho slovesnou pozůstalost, o šíření jeho spisů do kruhů, kam česká kniha neproniká, jest ovšem již více známo, než faktum, že po léta vyplácela Zemská banka stále roční důchody některým spisovatelům. Sám jen čirou náhodou jsem o tom zvěděl.

Četl jsem v nekrologu, jenž byl napsán do zahraničního časopisu, že Hlávka byl až »do grotesknosti spořivý«. To platilo nejvýše, dokud šlo o Hlávkovu osobu a jeho potřeby. Strídměji a jednodušeji žítí než on, mítí menší osobní potřeby věru nebylo snadno. Ale jinak to skoro nebylo pravdivo. Jako zaměstnatel byl ovšem přísný, neodpustil nepořádku a leda-bylosti a dokonce pak ne lži. Při dodávkách pro své stavby, pro svou domácnost i pro ústavy, jež založil a řídil, rád smlouval, měl v těch věcech ovšem i své zkušenosti; ba také s jistou nechutí podpisovával poukazy výplat na př. za věci dodané České akademii. Hleděl, aby peníze akademie byly jak nejdéle na úrok uloženy. Tu měl na zřeteli své ústavy, a jejich prospěch byl mu předním. Ale kolikrát by byly velké literární podniky akademie uvízly, kdy by on nebyl štědře hned tisíci zakročil. Tak mohli lidé s jistým oprávněním, ale jen ve smyslu, jenž Hlávkově nečest nepůsobil, říci, jak znělo jedno okřídlené slovo legendy, že od něho lze snáze dostatí tisícovku, nežli tři zlaté. Ale do grotesknosti spořivý naprosto nebyl. Jeho dům byl v nejlepším smyslu pohostinný, a když šlo o nějaké reprezentační uctění cizího umělce neb učence a vůbec člověka, na jehož příznivém úsudku o našich věcech a poměrech záleželo, tu věru nebylo viděti ani stopy něja-

kého spoření. Lužany vítávaly hostí, pokud jen stačily jejich hostinské pokoje. A dokud Hlávka sídlil ve Vídni, setkávala se v jeho domácnosti téměř denně společnost českých politiků i jiných osobností při srdečném a štědrém pohostinství.

Jeden rys byl u Hlávky zvláště charakteristický. Jeho láska pro výrobek české práce. V domácnosti s oblibou užíval produktů Lužanských. Lisoval z vlastních rév víno, mimochodem řečeno, dobré. Dovedný řemeslný výrobek český ukazoval s radostí. S umíněností, jež vedla někdy ke komickým sporům s krejčím, chtěl mít látky původem české na svůj oděv, třeba byly horší. Bylo v něm cosi podobného tomu slavnému maďarskému vlastenci, který vyřkl, že bude chodit třeba v pytlovině, bude-li to jen výrobek maďarský.

Také nebylo pravda, že by nemíval citu pro chudobu. Slyšel jsem sám z jeho úst, jak radostně se vyslovil o velkém odkazu manželův Olivových a jak při tom připomínal, že nás obětavost národní někdy až příliš odvrací od lidumilství sociálního; kdy by neměl své kulturní záměry, dodal, také by jmění obrátil na podobné účely. Za to neměl ovšem smyslu pro novověký socialismus. Jak ho měl mít on, který byl skrz naskrz mužem individuální svépomoci a měl v sobě tradice doby liberální, v nichž vyrostlo celé pokolení vrstevníků jeho.

Říkalo se o něm, že neuměl správně česky. Ale když to mělo býtí výtkou, zapomínalo se, že své mládí strávil na německých školách a z části i v místech německých, že po celý mužný věk byl v cizině a teprve po založení České akademie do Prahy přesídlil. Jeho dopisování, až do té doby převahou německé, víc a více se potom koná po česku. Naprosto bylo nesprávné tvrzení, že svého ducha obětavého, svého smyslu pro umění a literaturu nabyl teprve od druhé své choti, jak se naznačovalo v jistém ženském časopisu. Jeho první testament, psaný — jak výše řečeno — »v Bocnu« pochází z r. 1882; druhý sňatek uzavřel však teprve r. 1886. To arci nebudiž nikterak řečeno na újmu té šlechtné paní, jež přinesla do domácnosti Hlávkovy kouzlo hudebního umění, k hudebním požitkům v kruhu domácím dovedla soustřediti vybrané síly a jistě přispěla nemálo k oživení zájmu manželova pro umění hudební vůbec.

Všecka nespokojenost, jež se v různých kruzích ob čas ze zvláštních podnětův i paušálně a jaksí zásadně obracela proti České akademii, snášela se především na hlavu Hlávkovu. Budiž podotčeno předem, že na výběr prvních řádných členů, kteří byli vyhrazeni nejvyššímu jmenování, Hlávka

vlivu neměl. Návrhy vyšly od zemského výboru, jehož referentem v té věci byl pisatel přítomné vzpomínky. I doufá, že bude časem uznána ne-strannost, s jakou se návrhy připravovaly a podaly. Proto nebyl Hlávka také vinen, že jmenování a později i volby řádných členů nevzaly směr, jehož si přály kruhy, jichž mluvčím byl tehdy zvěčnělý Kaizl v dopise, který snad v pozůstalosti Hlávkově se zachová. Svého času vzbudil mezi přáteli Hlávkovými jistou sensaci. Třídy akademie zachovaly si naproti prezidentu plnost své autonomie.

Hlávka se vším nesouhlasil, co z tříd vycházelo, mnohé věci, jež byly též ve veřejnosti přetřásány, nesl přímo nelibě, ale třídy zase nesouhlasily se vším, čeho on si přál. V nynějších úsudcích jsou všude zjevné stopy strannických zaujetí; literární kamarádství se tvoří a rozchází napořád a určují barvu kritiky. Na konec vyvrcholují námitky nejčastěji ve výtku »konservatismu«, nejlacinější z hesel všeho samozvaného pokroku. Také o Hlávkově se řeklo, že se příliš podával vlivu konservativních rádců, kteří jej obklopovali. Kdo to mohl napsati, neměl vůbec ani tušení o pomě-rech, neboť právě to bylo zajímavo na Hlávkově, že on na sebe působiti nedal. Byl tou měrou svůj člověk, celkem i tak málo důvěřivý, že se cizímu vlivu nepodával. Každý člověk ustálí si věkem a prací určitý svůj názor o světě a životě, o podstatě a směrech svého působení. Jeden ostřeji, druhý méně výrazně, Hlávka nad míru pevně a individuálně. Nemůže se ovšem líbiti, co z takové hlavy vychází. Ale z druhé strany jen takovým energiím dařívá se vytvořiti něco pevného a velkého.

I ti, kteří s Hlávkou se dostali do jednání osobně nepříjemného, ne-mohou popírati, že nezištně, s nasazením své celé bytosti, svého velikého vlastenectví národního a neúporné práce položil základy institucím, na něž bychom bez jeho počínu a pomoci byli asi ještě dlouho čekali. Čím rázovitější jest, kdo takové věci tvoří, tím méně jest možno, aby vyhověl všem, aby se líbil všem. Ale v dějinách každého národa toho druhu rázo-vité postavy jsou podstatným živlem, hodnotu jeho určujícím. Hodnota osobnosti a díla Hlávкова spočívá v příkladě, který svou podnikatelskou zdatností poskytl svému lidu, jenž si dává říkati nebo i sám si říká, že nemá »obchodního ducha«, a neméně též ve vzoru mecenášství, které se nespo-kojuje věnováním peněz na všeobecně naznačený cíl, nýbrž organizační práci podrobnou pečuje, aby se cíle také nejlépe dosáhlo, především pak v neobyčejné hojnosti opor a podnětů, které dal kulturní práci národa a které jemu zabezpečují památku vyjtrvalejší.